

É R T E S I T Ő.

Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima, scripsit Comes Géza Kuun. Vol. I. (Kolozsvár, «Közművelődés» irodalmi és műnyomdai részvénytársaság, 1892.)

Körülbelül hetven éve, hogy az európai tudomány figyelme azon tanulságok felé irányult, melyeket az európai nemzetek régiségére nézve keleti és különösen arab forrásokból meríthetni.

E kútforrások fölfedezésében és fölhasználásában orosz, vagy mondjuk inkább oroszországi tudósok tették meg az első lépést. Legelőször Frähn Ker. Márton, Sz.-Pétervárott dolgozó német tudós törte meg a történelmi kutatás útját az arab geographiai forrásokhoz. Azon kezdte, hogy arab forrásokból derített világosságot oly népek multjára, melyek a mai orosz birodalom területének valamely vidékét lakták (a kazarookról, a baskirokról 1822). Legmélyebb nyomot hagyott azonban *Ibn Foszlán és egyéb arabok tudósításai a régi oroszokról* (Szent-Pétervár, 1823) czímű dolgozatával.

Azon fontosság, melylyel Frähn mutatványai szerint a régi arab geographusok munkái a történelmi kutatás szempontjából bírnak, a szentpétervári akadémia arra indította, hogy a keleti irodalom e részét kiváló figyelemmel művelje. Dorn, Kunik és az orosz akadémia egyéb tagjai az arab geographiai irodalomból szorgalmasan gyűjtögették az orosz népre és általán a szlávságra vonatkozó adatokat. Tanulmányaik azonban csak töredékesen és mindig csak egy-egy pont szemmel tartásával mutatták föl az arab irodalom helyét keleti Európának történelmi forrásai között. A hatvanas években a kérdés rendszeres és kimerítő elintézését tűzték a tudományos napirendre. Akadémiai pályakérdésül vetették föl a szláv régiségre vonatkozó arab adatok összegyűjtését és földolgozását.

1870-ben Harkavy orosz nyelven megjelent munkája oldotta meg a kitűzött feladatot.

Midőn Frähn és utána Dorn az ilyfajta tanulmányokat legelőször megindították, az arab kútforrások csak nehezen voltak hozzáférhetők. Az arab geographiai és történelmi irodalom classikusait abban az időben csak nevökről is alig ismerték. Nyomtatásban csak néhány, relative újabbkori író volt közzétéve. A régibb írókat csak az újabbakban helylyel-közzel előforduló idézetekből ismerték. Kézirataik sem igen fordultak még elő az európai könyvtárakban. Javarszókat csak azóta törekedtek a keleti gyűjtők kincseiből megkeríteni, mióta a történelmi kutatásokra való hasznokat az említett úttörő munkák révén meg kezdték ismerni. Mások meg fölismeretlenül lappangtak az európai gyűjteményekben.

Most aránytalanul kedvezőbb helyzetben vagyunk e fontos irodalommal szemben. Van nyomtatott, (sőt francia fordítástól kísért) Masz'údink; csak az arab nyelv ismeretével kell bírunk, hogy Al-Bekri és Jákút nagy geographiai szótárait kényelmes kiadásokban használhassuk. Sőt mi több, az arab geographiai irodalom legrégibb, eddig nagyrészt hozzáférhetetlen emlékei (a IX. századtól kezdve), Dr. Goeje leydeni professor nagyérdemű gyűjteményében *Bibliotheca geographica arabicorum*, (melynek nyolczadik kötete van most megjelenő félben) ékeskedik az orientalismus megbízható segédeszközei között. Esorozat adta legelőször Ibn Rószteh-nek is, kit 1891-ig helytelenül Ibn Dásztá-nak neveztünk, megbízható teljes szövegét.

Látjuk, mennyire fölgyarapodtak a geographiai források e téren. Egazdagkészlet láttára már most az oroszok példájára a németek is hozzáfogtak annak az anyagnak összegyűjtéséhez, a mely az arab forrásokból a német történet fölvilágosítására szolgálhat. Legtöbbet dolgozott e téren Jacob György, ki szorgalmasan gyűjtögeti a germanicákat az arab forrásokból és e tanulmányai alkalmával nagyon nevezetes tényeket derít föl a német vidékek középkori művelődéstörténetére, nevezetesen a kereskedelem és ipar történetére nézve.

Mi sem maradtunk vissza ez irodalom fölhasználásában. Nagyon jó gondolata volt akadémiánk történelmi bizottságának, hogy mindazt, a mi a keleti forrásokból magyar régiségek hasznára fordítható, egy monumentális munkában egységesen összegyűjttesse. E fontos dologzattal nem bízhatott volna meg erre avatottabb tudóst, mint Kuun Géza grófot, kiben a magyar régiségek ismerete széles keleti tudománnyal és, mint ezt már számos előző munkájában

is kimutatta, különösen a régi arab geographiai és historiai irodalom beható tanulmányával egyesül.

Gróf Kuun egy Corpusba gyűjtve fogja élénk tárni mindazon becses anyagot, mely egyrészt kiadásokban hozzáférhető, másrészt eddigelé csakis kéziratokból ismeretes keleti forrásokban a magyarok legrégibb történetével van kapcsolatban. Hogy e munkájával mily fontos szolgálatot fog tenni nemzeti tudományunknak, az a soraink homlokán jelzett munkájából is világosan kitűnik. Szerző e munkájában a magyar nemzet eleinek vándorlásait az Altai vidékétől egészen Etelközig kíséri, a maga olvasottságával. Történetiróink eredményeit megvilágítja és kiegészíti is azon adatok tanulmányozásával, melyeket a keleti irodalom legrejtettebb zugaiból összehordott és nagy eruditióval földolgozott; viszont vizsgálat alá veszi krónikáinknak Ázsiáról szóló tudósításait és nagy éleselműséggel reávezet e tudósítások forrásaira és a keleti relátiókkal való kapcsolatukra (31—46. lapokon). E sorok írója messze túllépné saját szakismeretei határait, ha azon eredményekre kiterjeszkednék, melyeket szerző a régi történet kérdéseire nézve e munkájában élénk tár. A történetirók dolga, e tekintetben kutatásának módszerét és eredményeit bírálva méltatni. De gróf Kuun munkájának dús tartalma arra van hivatva, hogy az orientalistának is lebilincselje érdekét. Csak belőle látjuk nagy kapcsolatban, hogy mily gazdagon jutalmazó forrást nyitnak meg a keleti népek irodalmai a magyar nép régi viszonyainak ismeretére nézve; eddigelé csak töredékesen vették hasznát azon rendszeres utánjárás és méhszorgalmú fölhasználáshoz képest, melylyel a tudós gróf ez irodalmakat a magyar tudomány szolgálatába helyezi.

A ki valaha keleti geographiai forrásokból bármily célra dolgozott, méltatni fogja azon nehézségeket, melyeket a keleti írás sajátosságai a tulajdonnevek azonosítása elé gördítenek. Ugyanazon betűalak sokszor négy-öt hangnak szolgál s csak a betűalak fölé meg alá rakott pontok által nyer különféle értéket. Könnyen elképzelhető, mily éktelen zavart okoztak a codexek másolói, kik idegenszerű tulajdonnevek elé állítva, a pontokat elhagyván vagy eltévesztvén, a legezifrább hangzású neveket hagyományozták reánk, melyekkel aztán annak, ki az eltorzított tulajdonneveket valódi alakjukban óhajtja megállapítani és valamely biztos nép-, hely- vagy személy-névvel azonosítani, ezer baja támad. Így volt lehetséges, hogy példának okáért a Fekete tenger az arab geographusoknál állandóan a *Nejtasz* nevet viseli. Magánhangzót nem írnak; a *b* pedig meg az

n, a *j* meg az *n* csak a pontoknak ugyanazon betűjegy alá vagy fölé, egyesén vagy kettesen való elrakása által különbözik. *Nejtaszt* írtak tehát *Bontusz* (Pontus) helyett; a geographiában e hamis alak vetette meg lábát. Gróf Kuun sok ilyféle bonyodalommal sikeresen küzdött meg. Munkája a történelmi tulajdonnevek helyes azonosításának nem egy példáját mutatja. Különös figyelmet érdemel a bíborban született Constantinusnál előforduló *Σαβαρ τοιςσραλοι* tulajdonnévtalálynak keleti források segítségével sikerült megfejtése (87. és kk. lapok), csak egy példa azon nagyszámú adalék közül, melyekkel e munkában gr. K. az ethnographiai nomenclatura fölvilágosításához az arab és persa források fölhasználása által hozzájárul.

Gr. K. munkája, természeténél fogva, bővelkedik nyelvtudományi kitérésekben is, de első sorban nem nyelvészeti czélokat követ. Történelmi forrástanulmányokat ad elénk a magyaroknak a honfoglalást megelőző vándorlására nézve; az e korszakot érintő keleti források lelkiismeretes kezelője az elénk adott tudós könyvben. Ennek keretébe nem tartozott, hogy a magyar nyelv rokonsági viszonyairól nyilatkozzék és finnistáink s turkistáink vitás kérdésébe bele nyúljon. Mindamellett nyelvészeink némely szóhasznítás és származtatás ellen, mely az előadásba belé van szórva, talán kifogással fog-nak élni. De kétségtelenül méltatni fogják a könyv nyelvészeti részleteinek egy fölötte hasznos és tanulságos mozzanatát. A magyarok vándorlásukban nem egy ízben fordulnak meg oly területen, melyre az akkori persák kulturbefolyása terjedt. Ily befolyás legmaradandóbb nyoma azon kölcsön szókban szokott nyilvánulni, melyek a befolyást gyakorló nép nyelvkincséből a legkésőbbi időig visszamaradnak. Ez érintkezésből magyarázható az a számos persa kölcsönzó is, melyeket nyelvünkben eddig is kimutattak. Gróf Kuun munkája több helyén (különösen a 95. és kk. lapokon) a tekintetbe jöhető nyelvyanyagot újabb adatokkal gyarapítja, a mint egyáltalán előkelő figyelmet szentel a nyelvkincsben és szokásokban nyilvánuló azon befolyásoknak, melyeket a vándorlás korszakára nézve kimutat és keleti forrásaiból megvilágít. Ez adatok láttára, újból fölmerül a kérdés: vajon teljes bizonyossággal végleg elintézett dolognak lehet-e tekintenünk az *isten* szó eredeti ugor etymológiáját? Ha e szó az ugor korszakba nyúlnék vissza, bizonyára már vallásos értelmében kellene találhunk azt egyéb ugor nyelvekben is, valamint a sémi *él*, *előhim* az árja *din* a sémiség, illetőleg árjaság legősibb vallásos nomenclaturájában nemcsak *egy* népnél elszigetelve található vallásos műszó. A vándorlás idejéből most még erősebben kimutatott

persa kulturbefolyás, melyre nézve gróf Kuun jóval gyarapította az anyagot, ismét arra indíthat, hogy az *isten* szó persa származtatásától, melyet legújabbán Vámbéry (*Magyarok eredete* 365. lap) pártolt, ne idegenkedjünk.

E sorokban csak vajmi halványan és töredékesen volt módunkban föltüntetni gróf Kuun könyvének gazdag és sokoldalú tartalmát, valamint azon ébresztő hatást, melyet az itt először rendszeresen fölmutatott keleti apparatussal a kutatás fejlesztésére gyakorolhat. Kíváncsisággal nézünk eléje a sajtó alatt levő második kötetnek, mely a történelmi rész folytatása mellett némely excursusával az ókori ethnographiát fogja gyarapítani. Többek között az *ephthaliták* sokat vitatott kérdésével fogunk megismerkedhetni, melyet szerzőnk a keleti források alapján kimerítően intéz el. E kötetben fogunk mindazon keleti eredeti szövegekkel is találkozni, melyeket szerző az első kötetben fölhasznált és minden tekintetben philologiai akribiára valló fordításban közölt.

—r—z.

*Paul Bourget. Asszonyi szív. Regény két kötetben. Buda-Pest, 1893.
(Az Athenaeum olvasótára.) Fordította Tóth Béla.*

Paul Bourget azon írókhoz tartozik, kiknek jelentőségét nem lehet egyes munkájokból megítélni; különösen regényei csak mintegy törtszámban mutatják az író tehetségét, melynél érzékenyebbet, változatosabbat, költői érzésre, gondos elemzésre egyaránt fogékonyabbat keveset mutat föl a mai irodalom. Írói jellemzése annyira szövevényes, hogy megértésére vázolni kellene a francia irodalmi áramlatokat az 50-es évektől egészen mostanig. S e mellett nem volna érdektelen megrajzolni, hogyan fejlődik, változik, alakul Bourget ideges, művészi sensualismusa, majdnem nőies érzékenysége, azon hatások következtében, melyet reá a divatos elméletek, azután olvasmányai, utazásai gyakorolnak. S nem volna érdektelen kimutatni azon mintegy faji vonásokat is, melyek ezt a nagy érzékenységgű, sok színben játszó, nőies tehetséget a végigható ellentét mellett is Zolával, Stendhallal rokonságba hozzák. Csak azért említjük most mindezt, nehogy igazságtalanoknak láttassunk egy kiváló író iránt, mikor egy oly művéről emlékezünk, mely se jellemzőbb, se legsikerültebb dolgaihoz nem tartozik. Bourget előttünk fekvő regénye kétségkívül formai előkelőséggel bír. Kevés személy játszik benne s úgyszólván egészen belső történet. Ez a belső tör-